

Tennis aan zee tijdens de belle époque: een vergeten geschiedenis?

Hoewel tennis een van 's lands populairste sporten is, weten we weinig over zijn ontstaansgeschiedenis in België. Nochtans was tennis in zijn vroege periode zowel motor als spiegel van meerdere maatschappelijke evoluties, zoals de ontwikkeling van de vrijetijdseconomie, de urbanisering en de emancipatie van de vrouw ...

Over de geschiedenis van de tennissport aan de Vlaamse kust weten we zo mogelijk nog minder. Een populair werk over tennis in België vermeldt alleen Brussel en Antwerpen, maar negeert de kust volledig. Zelfs de 'kustperiode' van een topspeler als Paul de Borman komt niet aan bod.

In dit artikel schetsen we de verspreiding van de tennissport aan de Belgische kust in de periode 1894-1914. Aan de hand van de tennisgeschiedenis van Bredene, Oostende, Middelerke en Westende tonen we aan dat de Vlaamse kust een epicentrum van de vroege Belgische tenniscultuur was. Volledigheid streven we niet na, dit artikel is eerder een aanzet. We onderzoeken achtereenvolgens de initiatiefnemers van de tennisinfrastructuur in de hoger vernoemde badplaatsen en hun belang voor het toerisme. Daarvoor gebruiken we onder meer het schaars beschikbare beeldmateriaal, gaande van portretfotografie over souvenirfoto's tot prentbriefkaarten.



Een tennispertij op het strand van Blankenberge anno 1907. Foto: F. Devolder (privécollectie Marc Constandt-Bloes)

De oorsprong van tennis gaat terug op het middeleeuwse spel *jeu de paume* waarbij de spelers, toen nog zonder hulp van rackets, een bal over het net sloegen. Het spel was vrij populair aan diverse Europese hoven (*royal tennis*) en werd indoor in verschillende varianten – eerst zonder, later met racket – maar meestal zonder eenduidige regels gespeeld. De moderne outdoor variant die we vandaag kennen (*lawn tennis*) ontwikkelde zich pas omstreeks 1874, toen de Britse majoor Walter Clopton Wingfield zijn *lawn tennis box* op de markt bracht.² Deze houten doos bevatte rackets, ballen, een net, lijnen, een meetlint, maar vooral ook een reglement. Die poging tot regularisering droeg er, net als de handige mobiele doos met alle benodigdheden, toe bij dat de sport zich snel verspreidde naar het Europese vasteland. Landen als Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, Nederland maar ook België behoorden tot de *early adopters*, die tennis als bijproduct van de intense industriële en toeristische contacten met Engeland leerden kennen. Over een snelle democratisering kunnen we echter niet spreken. Tennis werd vooral door edellieden en burgerlijke families gespeeld, voornamelijk tijdens vakanties in kuuroorden, zoals Spa en Oostende.

Vanaf de jaren 1880 zijn er duidelijke sporen van tennis aan de Belgische kust. In eerste instantie werd vooral in de duinen en op het strand gespeeld, zo toont een getuigenis van baron Albert de Bassompierre uit die periode aan.³ Dankzij majoor Wingfields *lawn tennis box* – en zijn vele opvolgers en concurrenten – was slechts een beperkte strook gras of zand nodig, afgebakend met katoenen lijnen. Al snel werd tennis een van de favoriete tijdverdrijven van de gegoede Brusselse kusttoeristen. Hoewel onbelicht brengt dit aspect van de belle époque een fascinerend verhaal.

De uitbouw van goede tennisinfrastructuur

In Bredene was het eerste tennisterrein het werk van hotelier Henri Van Welsenaers, die hiermee zijn cliënteel ter wille wilde zijn.⁴ Het paalde aan het Hôtel de L'Espérance en was exclusief voorbehouden aan zijn hotelgasten. Het had wellicht enkel een recreatief doel.

In Oostende werd tennis geïntroduceerd aan het einde van de 19e eeuw. Het werd gespeeld in het Leopoldpark, in het centrum van de badplaats. De sport werd zelfs het onderwerp van een tekening van Maurice Bonvoisin, alias Mars.⁵ De afbeelding toont een gemengd dubbelspel waarbij enkele schaarse toeschouwers toekijken. Dit vroege voorbeeld toont aan dat er toen ook al dames in actie kwamen. Niet iedereen was het er echter mee eens dat er in een openbaar park werd getennist. Er werd geklaagd dat kinderen amper in het park mochten spelen, terwijl de tennisspelers volop beslag mochten leggen op de grasvelden. Wellicht onder druk van deze klachten verdween de sport uit het centrum en verhuisde ze, op voorstel van gemeenteraadslid Max Valcke, naar de rand van de stad, bij de velodroom gelegen naast de paardenrenbaan.⁶ Tussendoor werd er ook getennist op het strand en werden er zelfs heuse wedstrijden georganiseerd. De initiatiefnemers van deze 'vroege' *concours* waren de Engelse sportjournalist en fotograaf Andrew Pitcairn-Knowles en tennisspeelster Marie-Rose de Laveleye, gehuwd met Paul Trasenster.⁷ Zij is, voor zover we weten, de enige vrouw die zich ook aan de organisatie van tenniswedstrijden waagde.

Wervende affiche voor het Oostendse tennistoernooi in 1907. Ontwerp: Rouget. (privécollectie De Plate, Oostende)





Maar de tennisactiviteiten op het strand en de eerder beperkte infrastructuur aan de velodroom bleken niet genoeg. De nood aan betere tennisvelden groeide. Het zou zelfs de uitdrukkelijke wens van koning Leopold II zijn geweest dat Oostende moderne tennisinstallaties kreeg. De koning was zelf een fervent tennisspeler. Graaf Edmond d'Assche van der Noot, uit de entourage van de koning, en Pierre Walckiers, hoofdredacteur van het blad *La Vie Sportive*, slaagden erin om de nodige fondsen te verzamelen en realiseerden aan de Northlaan negen tennisbanen en een clubhuis.⁸ Die installaties lagen aan de rand van de toeristische zone in de wijk Maria-kerke, maar die perifere ligging werd niet als negatief beschouwd. Er was daar nog voldoende open ruimte en de site was vanuit het stadscentrum vlot bereikbaar met de elektrische tram. Wellicht werd deze attractie zelfs gezien als hefboom om de ruime omgeving rond de tennispleinen op toeristisch vlak verder te ontwikkelen.

De Ostend Lawn Tennis Club zorgde voor de uitbating van het geheel. In 1906 was ene Jules Morren de voorzitter (in 1910 werd hij opgevolgd door Willy de Brouwer), Pierre Walckiers was bestuurslid en Max Valcke de secretaris.⁹ Onder andere de tennisspelers Paul de Borman en Willy le Maire de Warzée waren lid van het comité dat de wedstrijden organiseerde. Vooral het Grand Tournoi International dat vanaf 1900 elk jaar begin augustus werd georganiseerd, genoot internationale belangstelling. Internationale spelers zoals Josiah Ritchie, Anthony Wilding en A.P. Ford kwamen dikwijls naar Oostende om een balletje te slaan.

Tennisrackets groeiden uit tot een statussymbool bij de gegoede klassen en werden daarom als attribuut meegenomen in de studio van deze anonieme Middelkerkse fotograaf. (privécollectie Marc Constandt-Bloes)

Bezoekers die vanaf de primitieve tribune de wedstrijden wilden volgen, waren meer dan welkom en betaalden slechts één frank toegangsgeld. Ze konden zich ook laven aan de *five o'clock afternoon tea* die naar Engelse traditie in het clubhuis werd geserveerd. Voor heel wat toeristen vormde dit een gesmaakte invulling van een namiddagje aan zee.

Af en toe kreeg het tenniscomplex hoog bezoek, misschien zelfs op uitnodiging van de Belgische koning die de tennisinfrastructuur zeer genegen was. Zo waren Adalbert, derde zoon van de Duitse keizer Willem II, en aartshertog Frédéric van Oostenrijk er in 1905 samen te gast en speelden ze er een vriendschappelijke match.¹⁰

In 1903 vestigde de Franstalige orde van de zusters van het Heilig Hart zich in Oostende en opende ze op de zeedijk een meisjesspensionaat. Dat richtte zich specifiek tot dames en jonge meisjes die er in het milde zeeklimaat werden voorbereid op het leven in de maatschappij.¹¹ In de tuin van de instelling was, verrassend, een tennisveld en de leerlingen werden er aangespoord om de sport te beoefenen. De zusters beschouwden tennis duidelijk als onderdeel van een mondaine opvoeding voor meisjes.

De toeristische ontwikkeling in Middelkerke is in heel wat opzichten een kopie van die van Oostende. Dat was al zo met de rollende badkarren op het strand, de villa-architectuur en de toeristische promotie. En nu ook met de tennissport die kort na de start in Oostende ook in Middelkerke werd geïntroduceerd.

Burgemeester Pieter Joseph Casse, een vertrouweling van koning Leopold II, gaf al in 1901 de aanzet. Bij de verlenging van de Leopoldlaan, een onderdeel van de zogenaamde Koninklijke Baan richting Westende, voorzag ondernemer en bouwpromotor Alexandre Ponchon ook een plein met vijf

tennisvelden.¹² Dat centrale plein was omgeven door bouwgronden die Ponchon te koop aanbood. Met de tennisvelden wilde hij de omliggende bouwgronden aantrekkelijker – lees: duurder – maken.

Alexandre Ponchon, een Brussels textiel-fabrikant, had Middelkerke als vakantieoord uitgekozen en probeerde er de toeristische ontwikkeling in meerdere opzichten te stimuleren. Zijn Middelkerkse villa bedacht hij met de gastvrije naam *Bon Accueil*, hij was medevenoot van de uitbating van de paardentram die de bereikbaarheid van de badplaats moest verhogen en hij organiseerde tombola's en andere liefdadigheidsacties ten voordele van het zeehospitaal van Pieter Joseph Casse. In september 1901, dus amper een jaar na Oostende, werd in Middelkerke al een eerste tennistoernooi georganiseerd. Contactpersoon was Alexandre Ponchon himself.¹³ Voor de praktische zaken die de sport met zich meebracht had hij een medewerker: een *gardien du tennis*.

Ponchon gebruikte de tennissport in eerste instantie om zijn eigen bezit aantrekkelijker en verkoopbaarder te maken. Maar de tennismicrobe zat blijkbaar ook in de genen. Ponchons dochter Marguerite ontpopte zich later tot een verdienstelijk speelster. Zo bekampte ze de befaamde tennisspeelster Ellen Mills tijdens het seizoen 1908 in Westende.¹⁴ Tennis aan zee speelde zeker een positieve rol in de emancipatiestrijd van de dames. Die werden als gelijken toegelaten tot de wedstrijden. Denk maar aan het gemengd dubbelspel.

Toen de gemeente Middelkerke in 1914 een nieuw casino liet bouwen op de uitsprong van de zeedijk, kwam de oude bouwplaats vrij voor nieuwe tennisterreinen. Het is echter niet duidelijk of er nog voor de Eerste Wereldoorlog werd gespeeld.

In tegenstelling tot Oostende en Middelkerke, waar de badplaatsen perfect aansloten

bij de bestaande bebouwing, werd Westende-Bad door private ondernemers in ongerept duingebied uitgebouwd.¹⁵ Vooral de Brusselse familie Otlet, met vader Edouard, een industrieel, en zoon Paul, stadsplanner en pionier van de documentering van kennis, lagen vanaf 1895 aan de basis van dit project. Ze hadden een totaal nieuw vakantieoord voor ogen waarvoor ze zelf alle gebouwen en infrastructuur invulden. Daarbij voorzagen ze ook ruimte voor ontspanning, met onder meer tennisvelden. De tennissport is in Westende dus niet rechtstreeks geïntroduceerd vanuit Groot-Brittannië, maar onrechtstreeks vanuit het Brusselse. Dat was eveneens het geval in Middelkerke, waar de Brusselaar Ponchon het tennis introduceerde.

De allereerste tennisinfrastructuur in Westende was maar een bescheiden aanzet met amper drie velden. Toch vond daar in 1904 met de *Championnat de Lawn Tennis* al een meerdaagse competitie plaats. Die deed ook de vraag naar een betere infrastructuur stijgen.¹⁶ Daarop gaf de familie Otlet opdracht aan architect Octave Van Rysselberghe om een supermodern tenniscomplex te bouwen. In 1905 werd de nieuwe tennisinfrastructuur geopend met een clubhuis en zes velden met betontegels.¹⁷ Voor de uitbating richtten de belangrijkste eigenaars van de badplaats een coöperatieve vennootschap met de naam Westend Lawn Tennis op.¹⁸ De Brusselse kunsthandelaar Nicolas Lembrée kon meerdere andere toeristen over de streep trekken om zich aan te sluiten.¹⁹ Onder meer Gaston Beirlaen, de stichter van de Touring Club de Belgique, behoorde tot dat groepje. De echte gangmaker van de tennissport in Westende was echter Victor Robyns de Schneidauer.²⁰ Hij was viceconsul van Monaco en had in Westende de Villa Olga gekocht. Hij coördineerde zowat alles wat met de tennissport in de badplaats te maken had. Hij speelde zelf



Toeristen rusten uit na een deugddoend partijtje tennis in Westende. (privécollectie Marc Constandt-Bloes)

ook tennis: zijn naam komt voor op het palmares van het tennisgebeuren van Oostende.

De nieuwe tennisinfrastructuur sloot aan bij het Westend'Hôtel, het eerste centrale punt waar de toeristen elkaar konden ontmoeten. Vooral de spelers van de Brusselse Leopold Club gaven elkaar hier tijdens de zomer rendez-vous: met onder meer het echtpaar de Borman, Geo Watson, Willy Le Maire de Warzée en Marguerite Ponchon, dochter van de tennispionier van Middelkerke. Op deze terreinen werd ook ieder jaar, aan het eind van de maand juli, een druk bijgewoond internationaal tennistoernooi georganiseerd. In het organisatiecomité speelden Paul de Borman en Victor Robyns de Schneidauer een belangrijke rol.

De bouwgronden bij de tennisvelden kregen meer status. Dat was ook te zien aan de huizen, die even luxueus werden afgewerkt als die op de zeedijk. Tot de bekendste eigenaars behoorden Paul de Borman, een topspeler die er de Villa Butterfly liet bouwen en Gaston Beirlaen met zijn Villa La Primrose.

Dat tennis in Westende belangrijk was, blijkt verder nog uit de bijkomende tennisvelden achter het nieuwe casino en het tweede grote hotel van de badplaats, het Grand Hôtel Belle-Vue. Toen dat in 1911 op aanzet van Nicolas Lembrée werd geopend, rees het plan om alle tennisinfrastructuur naar daar te verhuizen. Daarom werd een nieuwe coöperatieve vennootschap opgericht waarvan heel wat prominente eigenaars van Westende deel uitmaakten.²¹ Tot de stichtende coöperanten

behoorden opnieuw Nicolas Lembrée, Victor Robyns de Schneidauer en Paul de Borman. Het plan om de tennisvelden bij het Westend'Hôtel te schrappen, ging uiteindelijk niet door, maar alle belangrijke toernooien verhuisden in 1914 toch naar de nieuwe terreinen. Dat jaar was ook de befaamde Franse tennisspeelster Suzanne Lenglen er te gast.²²

Hoe belangrijk was tennis voor het toerisme?

Bredene had wellicht maar één tennisveld bij een hotel: voor de hotelgasten en voor louter recreatieve doeleinden. Maar de badplaatsen Oostende, Middelkerke en Westende hadden voor de Eerste Wereldoorlog al een goed uitgebouwde tennisinfrastructuur met respectievelijk negen, vijf en zes tennisvelden. In elke van deze drie badplaatsen organiseerden de clubs bovendien een competitie tijdens de zomer.

Het toeristisch belang van tennis voor de badplaatsen kan dan ook moeilijk ontkend worden. De jaarlijkse tennistoernooien trokken toen al een massa internationale tennis spelers aan die onderdak zochten in de buurt. Ook het grote publiek vond de weg naar deze attracties, ingelicht door de pers en door affiches en feestprogramma's. Middelkerke nam het tennistoernooi bijvoorbeeld bewust op in haar feestprogramma van 1903, dat afgedrukt werd op een metershoge affiche.²³ Oostende ging nog een stap verder en drukte speciale affiches voor de tennistoernooien. Er zijn nog exemplaren van 1904 en 1907 bewaard (zie p. 59).²⁴

Het Hôtel de l'Espérance in Bredene vermeldde zijn tennisterrein in zijn gedrukte publiciteit en op de geschilderde tekst op de zijgevel. Het toont aan dat deze hotelier de wervende waarde van de sport onderkende. Voor Westende-Bad hebben we geen affiches

gevonden maar wel heel wat prentbriefkaarten. Voor Oostende is er dan weer maar één zo'n kaart bekend.²⁵ Ook Middelkerke had er amper.

Ook op souvenirfoto's zien we verwijzingen naar het tennis, bijvoorbeeld met rackets als attributen. Voor de toeristen was een racket al snel een soort statussymbool waarmee ze een sportieve luxe wilden etaleren. Dat zien we bijvoorbeeld op een vroege toeristische foto van 1896 waarop diverse familieleden poseren met hun racket. Daarnaast heeft een anonieme fotograaf in 1910 een reeks foto's gemaakt van de tennissite in Oostende.²⁶ Hij vereeuwigde niet alleen het clubhuis en enkele befaamde internationale spelers, maar ook de leden van zijn eigen familie die als toeschouwer het gebeuren bezochten.

Van Bredene vinden we enkele souvenirfoto's van een groep toeristen bij het terrein bij het Hôtel de l'Espérance, meteen een duidelijk bewijs dat daar een tennisterrein was. De toenmalige directie speelde dat gegeven trouwens ook uit in de publiciteit voor het hotel. In Middelkerke vinden we tenniserackets terug op een studiofoto (zie p. 60) en toevallig dook ook een foto van de *gardien du tennis* met zijn familie op. Die hield zijn kepie, met vermelding van zijn functie, trots op toen de foto werd genomen.

Ook in Westende werden spelers geregeld op en rond het tennisveld gefotografeerd. Dat was bijvoorbeeld het geval met de leden van de familie Guillon, die er jarenlang graag geziene gasten waren. Een van de vrouwelijke telgen van de familie vond op het tennisterrein van Westende zelfs een huwelijkspartner.²⁷

Het is duidelijk dat tennis een belangrijke plaats innam in de ontspanningscultuur van de toeristen aan zee. Het was de verdienste

van enkele personen met Belgische nationaliteit dat de badplaatsen hun tennisvelden kregen. Vooral de naam van Paul de Borman springt daarbij duidelijk in het oog.

Met dank aan mevrouw Diane Cops. Haar unieke collectie rond tennis in België en haar website www.tennisbelgica.be zetten ons op weg naar enkele belangrijke bronnen.

1. Carlos DE VEENE & Jacques HERENG. *De ongelofelijke successtory van tennis in België*. Tielt: Lannoo, 2004.
2. Over tennis en zijn geschiedenis, zie: Jan LUITZEN, Theo BOLLERMAN & Pascal DELHEYE, Playing on the field of social and technical innovation: The impact of the sale of lawn tennis sets in the Netherlands, 1874–1887. In: *The International Journal of the History of Sport*, (2015)32, pp. 1181-1204; Heiner GILLMEIS-TER. *Tennis: A cultural history (2nd edition)*. Sheffield: Equinox Publishing, 2017.
3. www.tennisbelgica.be, rubriek 'tennis clubs' en 'De koninklijke Léopold t.c.'. Laatst geraadpleegd op 8 mei 2018.
4. Op basis van souvenirfoto's, zie verder in deze bijdrage
5. MAURICE DE BONVOISIN, *Aux bains de Mer d'Ostende par Mars*, Parijs: Plon, s.d., p. 23.
6. Lawn Tennis. In: *Le Carillon*, 13/08/1903.
7. Idem. Pitcairn Knowles is een Engelse journalist en fotograaf met bijzondere aandacht voor het toerisme, o.a. in Oostende. *Edwardian Eye of Andrew Pitcairn-Knowles (1871-1956)*, Leicester, 2000.
8. Lawn Tennis. In: *Le Carillon*, 13/08/1903.
9. Le Lawn tennis club. In: *Le Carillon*, 14/06/1906 en Le Tennis à Ostende: un peu d'histoire. In: *Le Littoral*, 03/07/1937.
10. Lawn-Tennis. In: *Le Carillon*, 08/08/1905.
11. Y. DINGENS, Een halve eeuw Franstalig onderwijs te Oostende: Het institut des dames du Sacre-Coeur. In: *Ostendiana IV: jaarboek van de Vlaamse vereniging voor familiekunde afdeling Oostende-Kuststreek*, Oostende, 1982, pp. 125-130.
12. Marc CONSTANDT, *Pieter Joseph Casse en het toeristische lot van Middelkerke*, Middelkerke, 2003, pp. 29-31.
13. Lawn-Tennis. In: *Le Carillon*, 24/08/1909.

14. Informatie op basis van de kopie van een foto van deze wedstrijd ons bezorgd door de vroegere uitbaters van Bar du Soleil in Westende-Bad.
15. Marc CONSTANDT, *Westende in de belle époque: van exclusieve badplaats tot spookstad*, Brugge, 2007.
16. A Westende – Le Championnat de Lawn Tennis. In: *Le Carillon*, 03-04/09/1904.
17. Mundaneum Bergen, Papiers personnels Paul Otlet, *Westend Lawn Tennis*, 1905.
18. Gemeentearchief Middelkerke (G.A.M.), Archief Sociëteit SO3, Map stichting Westend Lawn tennis 1905, *Akte van notaris Bauwens uit Brussel van 12 oktober 1905*.
19. Marc CONSTANDT, Het Westendse netwerk van Nicolas Lembrée. In: *Handelingen van het genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 154(2017)1, pp. 155-179.
20. Charles FEDER, Portraits littéraires: Victor Robyns de Schneidauer. In: *Westendia: organe de la Plage de Westende*, 1(16 april 1911)1, p. 1.
21. G.A.M., Archief Sociëteit SO3, Map Art, Sports et Agrément, Société Coöperative 1905- 1914, *Akte van notaris Ouverlaux Lagasse uit Brussel van 8 mei 1914*.
22. Au Lawn-Tennis de Westende-Bains. In: *L'Echo d'Ostende*, 25- 26/07/1914.
23. M. L. BERNARD & R. FLORIZOONE, *Affiches van de Belgische kust 1890-1950*, Brugge, 1992, p. 156.
24. M. L. BERNARD & R. FLORIZOONE, *Affiches van de Belgische kust [...]*, nr. 85 en *Affiches sportives en Belgique*, Brussel: Gemeentekrediet, 1981, nr. 68.
25. Zie: Etienne PITTELJON, *Koninklijke Ostend Tennis Club*, Oostende, 1997. Eindwerk gidsopleiding Lange Nelle, Oostende, 1997.
26. Het gaat wellicht over een onbekende Engelse familie die een tijdje in Oostende heeft verbleven. Op de keerzijde van sommige foto's staat een naam genoteerd. Het is eigenaardig genoeg de enige reeks foto's over tennis die kon getraceerd worden (privéverzameling).
27. M.A. GUILLON, *Une famille à travers l'Histoire*, Brussel, 2004, pp. 104-105.